

Πολιτιστικός και αστικός τουρισμός με προορισμό την Αθήνα

Μια βιώσιμη προοπτική για την αστική ανάπτυξη

Η έννοια του αστικού τουρισμού

Το φαινόμενο του αστικού τουρισμού αποτελεί μια από τις αρχαιότερες μορφές της τουριστικής δραστηριότητας. Αλλά ενώ οι πόλεις αναδεικνύονται σε πρωταγωνιστές της τουριστικής δραστηριότητας μιας χώρας, όπως για παράδειγμα το Λονδίνο στη Μ. Βρετανία, το Παρίσι στη Γαλλία, η Αθήνα στην Ελλάδα, το ενδιαφέρον εξακολουθεί να μονοπωλεί ο μαζικός τουρισμός και οι δημοφιλείς προορισμοί του, που καθορίζονται από το τρίπτυχο: ήλιος, άμμος, θάλασσα.

Γενικότερες όμως εξελίξεις ωθούν, σήμερα, τους ερευνητές του τουρισμού, να δώσουν προτεραιότητα στην διερεύνηση των αστικών τουριστικών προορισμών. Συγκεκριμένα, με την προοπτική αύξησης της τουριστικής δραστηριότητας στο προσεχές μέλλον, τα ταξίδια μικρής διάρκειας, συνήθως τριών έως τεσσάρων ημερών, αντιπροσωπεύουν μια δυναμική κατηγορία από ποσοτική και ποιοτική άποψη, που επηρεάζει τη σύγχρονη φυσιογνωμία του τουριστικού φαινομένου. Η τάση αυτή συνδέεται στενά με τις πόλεις, καθώς αυτές αποτελούν προτιμώμενους προορισμούς για τα ταξίδια μικρής διάρκειας [Savignac A., 1997].

Μια δεύτερη τάση, που χαρακτηρίζει τον σύγχρονο τουρισμό, είναι το αυξανόμενο ενδιαφέρον για την πολιτιστική κληρονομιά. Το ενδιαφέρον αυτό, που αποδεικνύεται από την αύξηση των επισκεπτών των μουσείων και των ιστορικών κτιρίων ή μνημείων των πόλεων, κατευθύνεται συνήθως, προς τα ιστορικά κέντρα των πόλεων.

Ενισχύεται επίσης, από τυχόν παράλληλες σημαντικές διοργανώσεις, όπως είναι οι μεγάλες εκθέσεις ή οι αθλητικές συναντήσεις και αγώνες [Law 1993].

Η νέα αντίληψη για την ανάκτηση των παλαιών αστικών κέντρων, όπου εγγράφονται περισσότερες και ποικίλες απαιτήσεις, ενώ αναγνωρίζονται

επιπλέον δικαιώματα των πολιτών στην ιστορική μνήμη, στην εικόνα, στην αισθητική του αστικού τοπίου, ακόμη και στην κατανάλωσή του, είναι συμβατή με το αυξανόμενο τουριστικό ενδιαφέρον. Στο πλαίσιο αυτό, ανταποκρίνονται οι προθέσεις των φορέων της τοπικής ανάπτυξης, στο να εξοπλίσουν, να προωθήσουν, ακόμη και να "πουλήσουν" την πόλη στους επισκέπτες της [Cazes Poitier 1996].

Η πολιτιστική κληρονομιά, θεωρείται ισχυρό πλεονέκτημα για την τουριστική ανάπτυξη, ενώ η τουριστική δραστηριότητα συμβάλλει στην ανάκαμψη περιοχών που υποφέρουν από την οικονομική ύφεση.

Σήμερα η συνεργασία των δύο συντελεστών, μπορεί να αποφέρει πολλαπλασιαστικά θετικά αποτελέσματα [Ashworth G.J., Tumbridge J E, 1990]. Μια έλλειψη ισορροπίας, όμως, μεταξύ πολιτιστικής κληρονομιάς και τουρισμού, συντελεί σε αλάτωση της πρώτης σε όφελος του δεύτερου.

Αυτοί οι κίνδυνοι επισημάνθηκαν σε ορισμένες αναπτυσσόμενες χώρες και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, στα πλαίσια του Συμβουλίου της Ευρώπης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης [1992, 93, 94], που όπως και άλλοι διεθνείς οργανισμοί, υποδεικνύουν ως βασική στρατηγική για την ισορροπία στη συμβίωση πολιτισμού και τουρισμού, την αειφόρο (βιώσιμη) ανάπτυξη, θεωρώντας ότι ο συνδυασμός της με τον πολιτιστικό τουρισμό, περιορίζει τις αρνητικές επιπτώσεις του μαζικού τουρισμού στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον [Agenda 21, Διεθνής Χάρτης Αειφόρου Τουρισμού 1995]

Από μεθοδολογική άποψη πάντως, το φαινόμενο του αστικού τουρισμού πρέπει να προσεγγίζεται μέσα από την πολυπλοκότητά του, που επιβάλλει η πολυλειτουργική συνήθως φύση των πόλεων [Page 1995]. Πάντως επιβάλλεται προοδευτικά η άποψη, ότι ο

αστικός τουρισμός αποτελεί μια επιπλέον δυνατότητα για τον αστικό σχεδιασμό, για την ανάπτυξη, τη βελτίωση της λειτουργικότητας, της διαχείρισης και της διοίκησης του αστικού χώρου [Page 1995].

Παράλληλα, με βάση την κλασική οικονομική ανάλυση (προσφορά ζήτηση, αγορές - προϊόντα, κόστος - οφέλη), διερευνάται το κατά πόσον ο αστικός τουρισμός συμπληρώνει άλλες οικονομικές δραστηριότητες, που βρίσκονται, λόγω ευρύτερων οικονομικών αναδιαρθρώσεων, σε κρίση, όπως: παλαιές μεγάλες βιομηχανικές δραστηριότητες, μεταφορές (και ιδιαίτερα οι θαλάσσιες), παλαιού τύπου εμπορικές δραστηριότητες και υπηρεσίες [Law 1993].

Η περίπτωση της Αθήνας.

Από πόλος έλξης στο περιθώριο των προτιμήσεων

Από τον Τομέα Πολεοδομίας και Χωροταξίας του Τμήματος Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, εκπονούνται σήμερα δύο ερευνητικά προγράμματα⁽¹⁾ τα οποία διερευνούν τις δυνατότητες και προοπτικές της Αθήνας ως αστικού τουριστικού προορισμού.

Η Ατική και ειδικότερα η Αθήνα, αποτέλεσαν τους σημαντικότερους τουριστικούς προορισμούς, από τότε που τέθηκαν οι πρώτες βάσεις, για μια εθνική τουριστική πολιτική. Αυτή η γενική τάση διατηρήθηκε και ενισχύθηκε κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο, ώστε στις αρχές της δεκαετίας του '70, η Αθήνα να συγκεντρώνει το μεγαλύτερο ποσοστό της ξενοδοχειακής υποδομής και των διανυκτερεύσεων σε εθνικό επίπεδο. Κομίλης 1986].

Αυτές οι τάσεις συγκέντρωσης αποτέλεσαν, μεταξύ άλλων, το αιτιολογικό πλαίσιο, όπου βασίστηκε η πολιτική κινήτρων τουριστικής ανάπτυξης της τελευταίας εικοσαετίας, η οποία απέβλεπε στην ενίσχυση της περιφέρειας, κατά πρώτο λόγο.

Σ. Αυγερινού - Κολώνα
επίχ. καθηγήτρια
Τομέα Πολεοδομίας
και Χωροταξίας
Τμ. Αρχ/ων ΕΜΠ

Το ξενοδοχείο «Μεγάλη Βρετανία» (1910).
 Πηγή φωτογραφίας:
 Ελληνικό Πανόραμα,
 Αθήνα εκδ.
 Συλλέκτης 1996

[Ζαχαράτος 1988, Τσάρτας 1996]. Έτσι, όταν μετά το 1986 προέκυψε η προγραμματική έννοια των "τουριστικά κορεσμένων" περιοχών, η Αθήνα συμπεριλήφθηκε μεταξύ τους.

Την ίδια χρονική περίοδο παρατηρείται μια κάμψη της τουριστικής κίνησης της πρωτεύουσας, που αντανακλάται στις διανυκτερεύσεις. Από 8-9 στις αρχές της δεκαετίας του '70, πέφτουν σε 2-3 σήμερα. Η πληρότητα των ξενοδοχειακών μονάδων από 80-85% έπεσε στο 35-40%, αντίστοιχα. Το γεγονός αυτό, που έφερε στα όρια της βιωσιμότητας τις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις του αθηναϊκού κέντρου, με συνακόλουθα αποτελέσματα πολλές χρεωκοπίες, συσχετίζεται με δύο σημαντικές και παράλληλες διαδικασίες:

α. την υποβάθμιση της ποιότητας ζωής στην πρωτεύουσα.

β. την ένταξη νέων προορισμών από την υπόλοιπη χώρα στο τουριστικό κύκλωμα, καθώς ευνοούνται τα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα από τις δημιουργούμενες υποδομές (λιμάνια, αεροδρόμια, δρόμοι κ.ά.).

Πιο συγκεκριμένα και σύμφωνα με εμπειρικά και βιβλιογραφικά δεδομένα, διατυπώνονται επίσης, οι ακόλουθες παρατηρήσεις:

α. Ένα μεγάλο ποσοστό των ταξιδιών, που πραγματοποιούνται προς την Αθήνα, δεν συνδέονται επαρκώς ή διαφεύγουν από τις λειτουργίες του τουριστικού Τομέα.

β. Η Αθήνα δεν έχει αναπτύξει επαρκείς υποδομές, που να εξυπηρετούν το σύνολο των τουριστών της, ενώ η προβολή της πόλης στο εξωτερικό είναι ελλιπής.

γ. Πολλοί από τους τύπους ταξιδιών, όπως ο πολιτιστικός, εκπαιδευτικός, συνεδριακός τουρισμός, δεν μπορούν να εξυπηρετηθούν με βάση τις διεθνείς προδιαγραφές, που απαιτούν ειδικές υπηρεσίες και προϊόντα για την ανάπτυξή τους.

Ο ελληνικός τουρισμός καθορίζεται σήμερα από τον μαζικό του χαρακτήρα και με την έννοια αυτή είναι κοινωνικό και οικονομικό φαινόμενο, εξαιρετικά περίπλοκο, διεθνοποιημένο, όσον αφορά στην παραγωγή και προώθησή του, και δυναμικό, καθώς οι σύγχρονες τάσεις δείχνουν συνεχή επέκταση και εξειδίκευσή του.

Μαζικός τουρισμός: Μια πηγή πλούτου για την πρωτεύουσα που υποτιμήθηκε από το σχεδιασμό.

Τα τελευταία χρόνια όμως, καθώς υποχωρεί το ηλιотροπικό τουριστικό

προτύπο, που χαρακτηρίζει τον μαζικό τουρισμό, οι γενικές τάσεις διαφοροποιούνται, με αποτέλεσμα να προκύπτουν νέες δυνατότητες για την Αττική στο πλαίσιο των δημιουργούμενων νέων και εναλλακτικών προτύπων, όπως είναι ο πολιτιστικός, αστικός οικολογικός κ.ά. τουρισμός.

Το φαινόμενο παρουσιάζεται περισσότερο σύνθετο στην περίπτωση της Αθήνας.

Ένας πρώτος λόγος είναι ότι, παρά τις εξελίξεις της τελευταίας εικοσαετίας, η Αττική και ειδικότερα η Αθήνα, με τη μοναδική και πλούσια πολιτιστική και φυσική κληρονομιά, εξακολουθούν να κατέχουν πρωταρχική θέση στον ελληνικό τουρισμό, παραμένοντας βασικός προορισμός αλλά και οικονομική έδρα των πιο σημαντικών τουριστικών επιχειρήσεων της χώρας.

Ένας δεύτερος λόγος είναι οι ιδιομορφίες και ο διεθνής ρόλος, που αναλαμβάνει η πρωτεύουσα στο πλαίσιο των σύγχρονων γεωπολιτικών εξελίξεων.

Στο σημείο αυτό επισημαίνεται ότι ο τουρισμός δεν αποτέλεσε κριτήριο και αντικείμενο του σχεδιασμού για την ευρύτερη περιοχή της πρωτεύουσας. Έτσι, μεταξύ των κατευθύνσεων του Ρυθμιστικού Σχεδίου Αθήνας (ΡΣΑ- Ν. 1515/85), δεν διατυπώνονται στόχοι για τον τομέα του τουρισμού. Ωστόσο, το σύνολο σχεδόν των στόχων και των κατευθύνσεων του ΡΣΑ, όπως και τα μέτρα του Προγράμματος Προστασίας Περιβάλλοντος της ευρύτερης περιοχής της Αθήνας, αναφέρονται στην αναβάθμιση και προστασία του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, όπου περιλαμβάνονται πρωταρχικοί τουριστικοί πόροι.

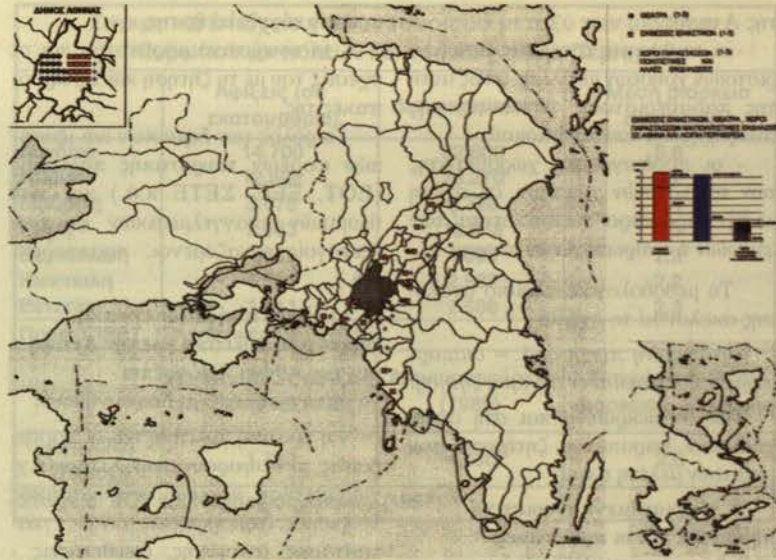
Η κατάλληλη ενεργοποίηση αυτού του θεσμικού πλαισίου, θα μπορούσε να αναβαθμίσει τον τουρισμό στην Αττική, ενισχύοντας ταυτόχρονα τον πολιτιστικό και αειφορικό του χαρακτήρα. Το γεγονός αυτό όμως δεν αναρεί την επικαιρότητα του θέματος και την αναγκαιότητα διερεύνησης του τομέα του τουρισμού στην Αττική, κατευθύνσεις και μέτρα πολιτικής αειφορικής βιώσιμης ανάπτυξής τους.

Αντικείμενα έρευνας για τον τουρισμό με προορισμό την Αθήνα και την Αττική

Το ζήτημα παραμένει επίκαιρο και το σημείωμα αυτό θέτει την ανάγκη να διερευνηθεί συστηματικά η τουριστική δραστηριότητα στην Αττική και οι προϋποθέσεις για μια προοπτική βιώσιμης ανάπτυξης της.

Ένα πρώτο, άμεσης προτεραιότητας ερώτημα, που θα πρέπει να απαντηθεί στο επίπεδο των γενικών κατευθύνσεων, είναι αν και πώς, θα εκσυγχρονιστεί και εμπλουπιστεί το υφιστάμενο "τουριστικό προϊόν", δηλαδή η τουριστική υποδομή και κατ'επέκταση η προσφορά της.

Ένα δεύτερο, εξίσου κρίσιμο θέμα,

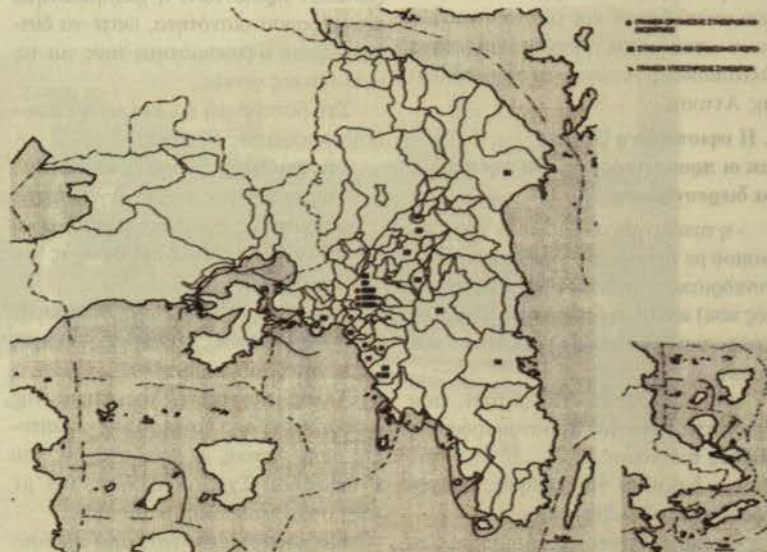
Γεωγραφική κατανομή πολιτιστικών υποδομών στην Αττική (ΕΜΠ - ΟΡΣΑ: Διερεύνηση των δυνατοτήτων αειφορικής ανάπτυξης και χωροθέτησης του τομέα Τουρισμού στην Αττική)

Κίνητρα Τουριστών Ευρωπαϊκών Τουριστικών προορισμών. Η σύνθεση των κινήτρων, που αφορούν ευρωπαϊκούς αστικούς προορισμούς κυριαρχείται από τα πολιτιστικά ενδιαφέροντα τις κοινωνικές επαφές, τις δυνατότητες αγορών και την αναψυχή.

είναι η αξιοποίηση για τουριστικούς σκοπούς των δημιουργουμένων νέων συνθηκών από την κατασκευή των μεγάλων έργων, από τις αναπλάσεις στις κεντρικές περιοχές της Αθήνας (Πλάκα, Ψυρή, Μεταξουργείο) και από τις άλλες μεγάλες αστικές παρεμβάσεις, όπως η Ενοποίηση των Αρχαιολογικών Χώρων. Παράλληλα, πρέπει να εκτιμηθούν οι ανάγκες που θα προκύψουν στο άμεσο μέλλον, όπως για παράδειγμα με τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004, ως ένας χρονικός ορίζοντας 10-15 ετών. Σ' αυτό το πλαίσιο αποτελούν ζητούμενα:

- οι κατάλληλες (εναλλακτικές) μορφές τουρισμού για την περίπτωση

Γεωγραφική κατανομή υποδομών Συνεδριακού Τουρισμού στην Αττική (ΕΜΠ - ΟΡΣΑ: Διερεύνηση των δυνατοτήτων αειφορικής ανάπτυξης και χωροθέτησης του τομέα τουρισμού στην Αττική)

της Αττικής,

- οι επιθυμητές αναμίξεις των τουριστικών χρήσεων με άλλες, όπως αυτή της παραθεριστικής κατοικίας, της αναψυχής και του αθλητισμού.

- οι προδιαγραφές χωροθέτησης των τουριστικών χρήσεων, σε σχέση με την παράμετρο "χωροπρόσοψη" των φυσικών ή ανθρωπογενών πόρων.

Το μεθοδολογικό πλαίσιο ανάλυσης ακολουθεί το σχήμα:

υφιστάμενη προσφορά = διαμορφωμένη ζήτηση και εν δυνάμει ζήτηση.

Πιο συγκεκριμένα και στη συνέχεια των παραπάνω, ζητήματα που απαιτούν μελέτη είναι:

α. η υφιστάμενη τουριστική προσφορά και οι προοπτικές εξέλιξης της στην Αττική. Θα απαιτηθεί για αυτό η καταγραφή:

- των υφιστάμενων υποδομών και των χωρικών κατανομών τους,

- της ποιότητας των υποδομών και των συνεχόμενων τάσεων υποβαθμίσεώς τους,

- των τάσεων αλλαγής χρήσης της ξενοδοχειακής υποδομής, σε συνάρτηση με άλλα συγγενή χωρικά φαινόμενα στο αθηναϊκό συγκρότημα,

- της κίνησης των τουριστικών επενδύσεων στην Αττική, των σύγχρονων τάσεων, σε σχέση και με την υπόλοιπη χώρα,

- των κατανομών, των τουριστικών πόρων (φυσικών και ανθρωπογενών),

- των επιπτώσεων από την κατασκευή των μεγάλων έργων των αστικών αναπλάσεων και των εγκαταστάσεων που απαιτούνται για τους Ολυμπιακούς Αγώνες, στον τουρισμό της Αττικής.

β. Η υφιστάμενη ζήτηση και οι προοπτικές της. Θα πρέπει να διερευνηθούν:

- η τυπολογία των μορφών του τουρισμού με προορισμό την Αττική (π.χ. συνεδριακός, πολιτιστικός, επαρχιακός κ.ο.κ.) και οι σχέσεις του με το καθεστώς των διακοπών ελλήνων και ξένων,

- το προφίλ των τουριστών, που προκύπτει από τις προαναφερόμενες μορφές τουρισμού,

- η διάρκεια της ζήτησης, και οι προοπτικές εξέλιξής της,

- η εποχικότητα της ζήτησης και οι

προοπτικές εξέλιξής της,

- το τουριστικό μάρκετινγκ και οι σχέσεις του με τη ζήτηση και τις προοπτικές της,

- ο ρόλος των δημοσίων και ιδιωτικών φορέων τουριστικής πολιτικής (ΕΟΤ, ΞΕΕ, ΣΕΤΕ κ.ά.) και των θεσμικών επαγγελματιών φορέων (Ξεναγοί, εργαζόμενοι, πρακτορεία κ.ά.)

γ) Η κρατική και κοινοτική τουριστική πολιτική για την Αττική και την Αθήνα. Θα πρέπει να καταγραφούν και διερευνηθούν:

- η κρατική πολιτική και οι παρεμβάσεις, που αφορούν στην Αττική (π.χ. χωροθέτηση μαρίνων και ναυτικών τουρισμός, διαμορφώσεις ακτών, εγκαταστάσεις αναψυχής, διευθετήσεις - διαμορφώσεις αρχαιολογικών χώρων) και τα σχέδια τουριστικής ανάπτυξης του ΕΟΤ,

- τα κοινωνικά προγράμματα και η θέση της Αθήνας σε αυτά (πρόγραμμα Πολιτισμός - Τουρισμός, πρόγραμμα "Filoxenia" κ.ά.).

Πρόταση

Μια πειστική πρόταση, για την ανάπτυξη του τουρισμού στην Αττική και ειδικότερα στην Αθήνα, θα έπρεπε να βασίζεται σε ορισμένους στρατηγικούς στόχους, που να αντιμετωπίζουν τους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους στην προοπτική της βιωσιμότητάς τους. Δηλαδή, θα πρέπει να θεωρηθεί ως όριο της χρήσης τους, ως τουριστικών προϊόντων, η χωρητικότητα και φέρουσα ικανότητα, ώστε να διασφαλίζεται η βιωσιμότητά τους για τις μελλοντικές γενεές.

Στη βάση αυτή θα πρέπει να παροθούν αποφάσεις ως προς:

- τις επιθυμητές μορφές τουρισμού,

- τις επιθυμητές τάξεις μεγεθών της τουριστικής δραστηριότητας, σύμφωνα με τις τάσεις προσφοράς και ζήτησης,

- τις κατανομές και χωροθετήσεις, σύμφωνα με τις επιθυμητές χωρητικότητες των περιοχών.

Τέλος, παραμένει το αίτημα της ενταξιοποίησης της τουριστικής ανάπτυξης στην Αττική, με τους στόχους του Ρυθμιστικού Σχεδίου Αθήνας και με τους στόχους εθνικής ανάπτυξης.

Ειδικότερα, ένα αναγκαίο πλαίσιο

για τη βελτίωση των χαρακτηριστικών της τουριστικής ανάπτυξης της πρωτεύουσας, θα έπρεπε να περιλαμβάνει μέτρα για:

1. Την προώθηση μίας συγχροτημένης διαφημιστικής πολιτικής της πρωτεύουσας, η οποία θα αναδεικνύει την σημασία και το ρόλο της, ως τουριστικού προορισμού σημαντικής εθνικής και διεθνούς εμβέλειας.

2. Τη λειτουργία ενός φορέα που θα αναλάβει το έργο της ανάπτυξης, της προβολής και προώθησης προγραμματιών τουριστικής ανάπτυξης για την περιοχή της Αθήνας και της Αττικής γενικότερα.

3. Την εκτέλεση έργων αναβάθμισης και προβολής του Ιστορικού Κέντρου της Πρωτεύουσας, που διαθέτει σημαντικά συγκριτικά πλεονεκτήματα για την ανάπτυξη του τουρισμού.

4. Την προώθηση ενός σχεδίου τουριστικής ανάπτυξης της Αθήνας, το οποίο να λάβει υπόψη τα διαμορφωμένα νέα δεδομένα της ζήτησης, όσο και τα έργα τα οποία έχουν γίνει και θα γίνουν στο πλαίσιο της ανάληψης από την Αθήνα, της Ολυμπιάδας του 2004.

5. Την υλοποίηση εξειδικευμένων προγραμμάτων αστικού και πολιτιστικού Τουρισμού, που θα αποβλέπουν στην ανάπτυξη ενός νέου "τουριστικού προϊόντος", που θα συνδυάζει τον πολιτισμό και την ιστορία, με τα χωρικά και κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά της πρωτεύουσας.

Βιβλιογραφία

- Ashworth G J., Tumbridge J E., *The tourist- historic city*, belhaven press, Great Britain, 1990.

- Cazes G. - Potier F., *Le tourisme urbain*, Paris, PUF que sais-JE, 1996

- Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Αποφάσεις 92/421, 93/C 128/09, 94C, 122/07 για τις κοινοτικές δράσεις υπέρ του τουρισμού.

- Ζαχαράτος Γ., *Τα προβλήματα και οι προοπτικές του τουρισμού στην Ελλάδα*, στο: Πολιτική και Κοινωνία - Οικονομία - Εξ. Σχέσεις. Αθήνα, Παπαζήσης, 1988.

- Κομίλης Π., *Χωρική ανάλυση του τουρισμού*, ΚΕΠΕ, Αθήνα, 1986.

- Κογκώσης Χ., Παρλαίρης Α., *Φέρουσα ικανότητα: καταλύτης διαμόρφωσης αρμονικών σχέσεων τουρι-*

σμού και περιβάλλοντος, Τεχνικά Χρονικά ΤΕΕ, 5/1995.

- Law C M., *Urban tourism attracting visitors to large cities*, Mansel - London, 1993.

- Page SJ, *Urban tourism*, ed, routledge, 1995.

- Savignac A.E. - Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού, *The consolidation of the Tourism Industry: Its Importance to the Global Economy*, στο 4ο Διεθνές Συνέδριο του Παγκόσμιου Οργανισμού Ιστορικών Πόλεων: Ο τουρισμός και οι πόλεις της Παγκόσμιας Κληρονομιάς, Έβρορα Πορτογαλίας, Σεπτέμβριος 1997.

- Τσάρτας Π., *Τουρίστες, Ταξίδια, Τόποι*. Εξάντας, Αθήνα 1996.

Συγκριτικά στοιχεία για τον τουρισμό μεταξύ των μεγάλων Ευρωπαϊκών πόλεων και της Αθηναϊκής Περιοχής.

	Αφίξεις (σε εκατομμύρια)	Διανυκτερεύσεις	Μέση διάρκεια παραμονής
Λονδίνο	14.700	82.600	5,6
Παρίσι	12.602	28.270	2,2
Μαδρίτη	3.675	8.728	2,4
Ρώμη	2.683	12.018	4,5
Βαρκελώνη	1.818	4.089	2,2
Κων/πολη	1.365	2.982	2,2
Βενετία	1.111	2.508	2,3

Πηγή: CISET, (Στατιστικές του 1991).

	Αεροπορικές αφίξεις στο Ελληνικό (1987)	Διανυκτερεύσεις (1989)	Εκτιμώμενη Μέση διάρκεια παραμονής
Αθηναϊκή Περιοχή	1.780	4.630	2,5

Στοιχεία: ΕΟΤ και Νομαρχίας Αθηνών (1987).

(*) με επιστημονική υπεύθυνη την υπογράφουσα:

α) ΕΜΠ/ΥΠΕΧΩΔΕ "Συμβολή προγραμμάτων Αστικού Τουρισμού στην ανάπτυξη - ανάπλαση ιστορικών κέντρων. Η περίπτωση της Αθήνας".

β) ΕΜΠ/ΟΡΣΑ "Διερεύνηση των δυνατοτήτων αιεφορικής (βιώσιμης) ανάπτυξης και χωροθέτησης του τομέα του τουρισμού στην Αττική"

Η πλατεία Συντάγματος και τα Παλαιά Ανάκτορα (1910).

ΠΥΡΦΟΡΟΣ 1998